

O KATYNSKEM POMORU

V Vestniku sem letos pisal parkrat, kako skušajo emigrantski Armenci genocid, ki so ga izvršili Turki med prvo svetovno vojno, spraviti pred ustanovo Združenih narodov. Urugvaj se je odločil biti zagovornik „armenske zadeve« in jo po 50 letih postaviti „na tapeto« svetovnih do-godkov.

Podobno se v zadnjem času skuša obnoviti pred mednarodnim svetom „Katynski proces«.

Letos sta izšli v Londonu dve knjižici, ki govorita o katynskem pomoru poljskih častnikov med drugo svetovno vojno l. 1940. Namreč: **Death in the Forest**, ki je pisal Poljak **I. K. Zawodni**, ter **Katyn a crimen without parallel** irskega pisatelja **Louisa Fitz-Gibbona**. Obe govorita o pomoru poljskih oficirjev, katerih trupla so odkrili l.1943 Nemci v Katynskem gozdu pri Smolensku. Ti knjigi sta imeli v svetu velik odmev in so spravili Katyn znova v svetovno javnost. Tako je letos 22. aprila v londonskem parlamentu sprožil to vprašanje bivši zastopnik tajnika Mednarodnega sodišča v Nürnbergu, konserv. poslanec Airey Neave, ki obljublja, da se bo pečal še naprej s katynsko zadevo in jo spravil pred komisijo za človeško pravo pri Združenih narodih oz. pred Mednarodno konferenco za človečanske pravice, ki se bo sestala letos na Dunaju in za kar je dobil že 181 podpisov (Glos Polski 10. 9. 71).

Tako bi Poljaki zdaj že vdrugič skušali spraviti ta pomor svojih oficirjev pred mednarodno javnost, kakor so jo poskušali že 1. 1952, ko jim je uspelo v parlamentu Združenih držav Amerike ustvariti posebno Komisijo za ugotovitev katynskega zločina, pa se je nepričakovano njih delo pretrgalo in je zadeva potihnila. Tudi na nurnberskem procesu se Katyn ni prinesel ne v obtožnico proti Nemcem, ne proti Sovjetom, ki so seveda sedeli med sodniki. Zavladal je obziren molk, ki ga prosovjetska poljska vlada v Varšavi seveda noče prekiniti. Tam — na Poljskem — še vedno poudarjajo katynski umor kot **delo nacističnih Nemcev** in je Gomulki letos kaznoval dva študenta, češ da širita o Katynu „lažne vesti«. Tudi Enciklopedija ne omenja Katyn. Leta 1963 se je ustanovil pri poljski vladi Svet za ohrano spomenikov vojne in mučeništva, ki je izdal knjigo „Vodnik po mestih vojne in mučenja Poljakov med vojno 1939—1945«, v kateri se Katyn ne imenuje. (Glos polski 22. 5. 71) V Vzhodni Nemčiji pa nasprotno še naprej napadajo zahodnonemški radio, ki je poročal o teh knjigah, češ, da še vedno „govori lažnjivo in skuša rehabilitirati naciste, naprtujoč katynski **pomor sovjetom**. (Kurier polski, 5. 8- 71)

Tako je že od 1.1952 molk v zahodni Evropi in ZDA, v sovjetskih satelitskih državah pa se vzdržuje še vedno sovjetska teza o nemškem pokolu poljskih oficirjev. V tak položaj se vključi sedaj letošnji poskus, odpreti nanovo pred svetovno javnostjo, to se pravi pred predstavniki mednarodnih ustanov za človečanske pravice vprašanje avtorstva tega *genocida* ter njega mednarodna obsodba.

Spričo tega bo morda zanimalo bravce Vestnika zgoščeno poročilo o katynskem pomoru, zlasti še ker ima toliko skupnega s pobojem domobrancev pri nas. Posnemam ga po poljskih zanesljivih podatkih, ki jih bom navajal sproti.

1. Kako je bilo odkrito katynsko grobišče?

Najzanimivejšo razpravo o odkritju katynskih žrtev sem bral v reprezentativni poljski emigrantski reviji Kultura v Parizu (1955, str. 127-41 Katyn i Polski Czerwony Krzyz), kjer zastopnik poljskega rdečega križa med vojno K. Skarzynski opisuje to odkritje aprila leta 1943.

V Varšavo je priletel posebni Goebbelsov odposlanec in sklical nekaj predstavništev poljskega javnega življenja (Društvo pisateljev, Poljski Rdeči križ.. .) ter jih povabil na ogled katynskih jam. Med prvimi je odletel tja pisatelj Ferdinand Goetl (moj znanec, o katerem sem intervju in študijo napisal v DS 1930), in se vrnil ogorčen nad sovjetskim zločinom. Toda Rdeči križ se je obotavljal itd., ker ni hotel služiti nemški propagandi, dokler ni dobil dovoljenje

od podtalne poljske vojske v domovini. Šel je K. Skarżynski; nadškof Sapieha je poslal o. Jasinskega, da opravi molitve nad grobovi; in še nekaj drugih. Katyn je blizu Smolenska. Tam jih je sprejel Oberleutnant Slovenzik, nekdanji avstrijski častnik, sedaj komandant Smolenska. Ta je najditelj teh grobov. Poljski delavci so med delom pri hiši v katynskem gozdu, ki je bila nekoč počitniška vila za sovjetske tajne policiste (NKWD), naleteli na grob z več trupli, ki so ga takoj zaprli in nanj položili nekaj brezovih križcev. Bili pa si ti Poljaki poslani na drugo mesto. Ker pa so se v okolici množili glasovi o tem, da so se na tem mestu vršile sovjetske eksekucije; da so vojaki na spomlad 1. 1940 večkrat obkolili gozd in napravili obroč okrog njega, da ne bi kdo prišel blizu; da pa so videli tovarne avtomobile, ki so vozili ljudi in potem slišali njih vpitje, je Slovenzik začel iz svoje iniciative raziskovanje. Z grozo je odkril sedem množičnih grobov. Javil je v Berlin, in Hitler sam je dal nalog, „naj nadaljuje z odkopavanjem, in naj identificira mrtvece, da bi lahko obvestili sorodnike.« Z Goebbelsom sta spoznala velik propagandni pomen tega odkritja in takoj povabila omenjene poljske ustanove na „ogled poljskih grobov«.

Vodili so jih v gozd, kjer so se ustavili nad velikanskim grobom v obliki črke »L«. „Pogledali smo v jamo — pravi Skarżynski — strahotno prepletanje gnilih rok, delov teles, glav, dvigajočih se iz nasute zemlje. Na trati okrog je ležalo okrog 400 izkopanih trupel, malo dalje pa smo videli še obrise trupel z zimskimi plašči. Bila so še dobro ohranjena. Gumbi in medalje kot nove. Nekatera so že razpadala, druga so bila kot mumificirana, ker so bila v peščeni zemlji. Obrazi brez kože, oči in usta votla... lobanje pokrite z lasmi; samo rdeči lasje so obdržali svojo barvo, drugi so zbledeli; roke so bile dobro ohranjene z dolgimi nohti, z vidnimi linijami na dlani. Način eksekucije je bil pri vseh enak: na vsaki glavi enaka rana, drobna luknjica na tilniku v začetku lobanje in prav tak izhod na čelu. Take rane je mogla zadati samo ekipa ekspertov z največje bližine. Kako to, da so bili vsi ti ljudje ubiti na enak način? Takoj se mi je prikazala slika pred očmi: videl sem skupine vojakov, ki so stopali s kamiona na prav tem mestu, kjer stojim sedaj... Tedaj jih je obkolila oborožena straža. Vsa skupina, ne vedoč kaj jih čaka, stopa navzgor.. . Vojaki so pripravili revolverje, odtrgali jim tako možnost pobega, še par korakov in — s strelji v tilnik so popadali čez grob.. . Tako sem jih videl. Le zakaj se niso branili? Vsi so imeli plašč vržen čez glavo, pod tilnikom zavezan z vrvjo, roke povezane odzad in spete z zgornjo vrvjo, da se niso mogli gibati. Vsem ista rana: plašč je bil vržen čez glavo tako, da je ostala gola črta vrata: tja je udaril strel.

Druga jama je bila polna vode od talečega se ledu in zato polna gnilih delov telesa... Nov dokaz, da so bila vržena v jamo še pred zimo 1940/41. Oče Jasinski je blagoslavljal telesa in nato omedlel.. . ni mogel prenesti smrada in pogleda na tak zločin. ..

Iz osmega groba so vpricho njih odkopali še 150 trupel.

Tako so odkopali v Katynu 4.243 trupel.

Toda Slovenzik je govoril ves čas o 11.000 pobitih častnikih. Iz tega sklepa Skarżynski, da so bili Nemci poinformirani še iz časa „sovjetskega prijateljstva« o toliko ujetih poljskih častnikih.

Tako ta prva poljska priča, Skarżynski.

In resnično je bito toliko poljskih oficirjev v teh koncentracijskih taborih: v Kozielskem, Ostaszkowem in Starobielsku. V Katynu so pobili samo iz tabora Kozielsk, natančno, po spisku in celo po vrstnem redu v grobu kot prej v taborišču. Pobite iz Ostaszkowa so pozneje odkrili pri Harkovu. O starobielskih se še sedaj ne ve, kje so. Toda 11.000 častnikov so pogrešili resnično v 1. 1941, ko se je začela ustvarjati poljska vojska v Sovjetiji.

Pozneje so Nemci sklicali mednarodno razsodišče, pa se »zavezniki« niso odzvali. Mednarodna komisija nemških satelitov in neutralcev je potrdila sovjetski pomor žrtev. (V tej komisiji je bil slovaški zdravnik dr. Subik, znan kot pesnik Andrej Žarnov, moj znanec iz Bratislave, sedaj univ. prof. medicine v ZDA)

Zahodni zavezniki niso hoteli nasedati Goebbelsovi propagandi, prepričani, da gre za nacistični pokol. To vero je še bolj potrdila sovjetska „Specialna komisija«, ki jo je samo iz svojih ljudi sklicala Sovjetska zveza, potem ko so nazaj osvojili Smolensk, ki je ugotovila »**katynski zločin nemško-fašističnih napadalcev**«. In to ugotovitev so „zavezniki« vzeli za avtentično in sovjetski sateliti jo vzdržujejo še danes,

2. Kako je prišlo do katynskega pomora?

Poljska vojska se je ob napadu Nemcev septembra 1939 začela umikati proti vzhodu. Ko pa so Sovjeti nato zasedli svoj del vzhodne Poljske, so zajeli vso poljsko vojsko, v kolikor ji ni bilo mogoče uteči v Romunijo, Ogrsko in preko Jugoslavije - tudi Slovenije - v Italijo, Francijo in Anglijo. Pa to je bila velika manjšina, povečini samo civilisti. Stotisočna poljska vojska je ostala v Sovjetiji. Oficirje so Sovjeti strpali v 33 koncentracijskih taborih. V treh - zgoraj omenjenih taborih - je bilo okrog 11.000 častnikov. Mnogo generalov - med njimi general Haller, ki se je med prvo svetovno vojno boril v Franciji itd... Pisatelj in slikar Jose Czapski, ki je bil z njimi v taborišču, je kot priča opisal v knjižici Wspominiena Starobielske (Rzym 1940) - in s skicami opremil - natančno imena svojih znancev. Tudi način, kako so s kamioni odpeljevali tovariše pod pretvezo, da gre za „premestitev tabora«. Tu omenja tudi pesnika Piwowarja, kako je pisal stihe na „cigaretni papir«. itd.

General Wladislaw Anders je bil že skoraj dve leti v policijskih zaporih v zloglasni Lubianki v Moskvi, ko je Hitler napadel Stalina in začel svoj vdor v Rusijo. Churchill je takoj ponudil zavezništvo Stalinu. Začel se je „krvoskrunski zakon« med zahodno demokracijo in vzhodno diktaturo. Churchillu je uspelo, da je dobil od Stalina pristanek, da se iz poljskih ujetnikov ustvari poljska vojska kot vojska suverene Poljske države, katere priznana vlada je v Londonu. Mandat za sestavo te armade je prejel general Anders v zaporu, iz katerega je bil seveda izpuščen. Začel je najprej iskati poljske častnike. Javili so se iz vseh častniških taborišč, samo nobenega ni bilo iz omenjenih treh. Novi poljski poslanik pri Sovjetski zvezi prof. S. Kot je iskal te častnike pri vseh sovjetskih oblasteh, pa jih ni našel. General Anders opisuje v svoji knjigi spominov „Brez zadnjega poglavja« (imam ga v španskem prevodu, Sin capitulo final, Barcelona 1948) ta križev pot iskanja, ko je bil dvakrat osebno pri Stalinu in mu je ta obakrat obljubil, da jih bo poiskal in mu jih poslal. Tudi predsednik poljske emigracijske vlade v Londonu St. Mikolajczyk piše v knjigi spomin „La violacion de Polonia« (Barcelona 1950), kako je potekalo iskanje teh častnikov in je mnenja, da je te častnike dal odstraniti osebno sam Stalin, ko je dal nalog: „Likvidirati!«, kar so podrejeni morda napačno tolmačili ukaz, toda redno so prav ta izraz rabili za - pomoriti (str. 43). Da so jih pomorili, je sklepal že tedaj general Anders iz besed Berie in Merkulova, ki sta jih rekla mimogrede: „Napravili smo s temi ujetniki veliko napako (ošibko)«. To se pravi: pobili smo jih.

O tem iskanju izginulih častnikov je izšla potem 1. 1943 obširna do kumentarna knjiga „Zbrodnia katynska w swietle dokumentow«, str. 500, kateri je napisal predgovor general Anders sam. Tu so fotografirani vsi predmeti, ki so ostali po pobitih, pa tudi vsi dokumenti o iskanju teh pobitih, odgovori vseh oblastnikov od Stalina do Molotova, Vyszynskega, Beria in Merkulova, vse to pripravljeno za ameriško komisijo raziskovanja. Kot posebna knjižica pa je izšla še **Lista katynska** kjer so zbrana vsa imena častnikov, ki so se nahajali v teh taborih, kakor so ostala v spominih taboriščnikov ali v kakšnih dokumentih, seveda, v kolikor jih je bilo sploh mogoče obnoviti. Znanstveni natančno pripravljene dokumenti za sodni proces.

Ti knjigi sta še sedaj glavni obtežilni dokaz za sovjete in glavno znanstveno delo za poznavanje katynskega vprašanja. Nobenega dokumenta najdenega pri pritožbi, ni iz časa po aprilu 1940. Nemci so prišli v Smolensk šele julija 1941.

O KATYNSKEM POMORU

(Nadaljevanje in konec)

3. Posledice Katynskega odkritja

13. aprila 1943 so Nemci odkrili Katynski pomor, kakor smo poročali, in takoj začeli z Goebelsom veliko propagando proti Sovjetiji. Poljaki so se kmalu prepričali, da so to tisti pomorjeni poljski častniki, ki so jih zaman iskali načelni voditelj Sikorski, poslanik poljske vlade v Sovjetiji, organizator poljske vojske v Rusiji, gen. W. Anders in katere je „iskal« tudi Stalin po vsej Rusiji, celo na Solovjevskih otokih, pa jih ni bilo od nikoder. Poljska armada se je zbirala iz vseh krajev taborišč, resnično živi skeleti, izmučeni in lačni, ter je iz njih general Anders nabral kakih 115.000 vojakov, kljub vsemu oviranju sovjetskih oblasti, Stalin je celo zahteval, naj se ta vojska zniža na 44.000 mož in da naj se bori na ruski fronti pomešana z drugimi sovjetskimi vojaki. Andersa ni bila volja boriti se za sovjetsko zmago na sovjetski fronti, in tudi Churchill bi poljsko vojsko rad uporabil na svoji fronti. Ker je Sovjetom bilo na tem, da zahodni zavezniki čimprej odprejo „drugo fronto«, Stalin ni hotel odbiti njihove želje. General Anders je v avdienci 10. marca 1942 pri Stalinu uspel, da je Stalin dovolil prenos II. korpusa na Bližnji vzhod, v Iran (Perzijo). Ta exodus iz Sovjetije je bila zgodovinska zmaga generala Andersa nad Stalinom, in izvršil se je v drugi polovici leta 1942. Anders je takoj spoznal, kakor pravi v svoji knjigi (str. 136), da Sovjetska zveza ne bi dovolila močne in dobro oborožene poljske vojske, temveč bi hotela imeti svojo kontrolo nad njo in nad vsemi poljskimi problemi. Prepričan je bil, da Sovjetske zveza ni zvest zaveznik, temveč da hoče, da bi poljska vojska pomagala izključno komunistični zmagi in s tem degradaciji vsega ostalega sveta.« Še marca 1942 je general Anders pri Stalinu spraševal o bivališču častnikov iz teh treh taborišč, in Stalin je tedaj odgovoril: »Morda so na otokih Franc Jožefa? Morda so ostali na teritoriju, zajeti od Nemcev, pa so se raztepli? Nimamo razloga, da bi jih zadrževali.« Ko je potem general Anders govoril s Churchillom v Kairu 22. avgusta 1942, je ponovno omenil brezuspešno iskanje poljskih oficirjcv, pri čemer je Churchill opomnil, da »jih verjetno Stalin ne pusti iz strahu, da bi pričevali o slabem ravnanju z njimi v taboriščih.« Anders je tedaj izrekel zadovoljstvo, da se bo lahko boril kot del vojske generala Wilsona. (str.138)

Toda medtem, ko je gen. Anders zapustil Sovjetijo s svojo vojsko, so Sovjeti takoj začeli organizirati ostanek poljske vojske, dezertarje iz Andersove vojske pod vodstvom polkovnika Berlinga, ki je vzel tudi ves arhiv kot njegov poveljnik na bazi v Krasnovodsku. Istočasno se je ustanovila tudi Zveza poljskih patriotov, kjer je imela vodilno vlogo pisateljica Wanda Wasilewska, hčerka nekdanjega poljskega zunanjega ministra, že tretjič poročena, zdaj z ukrajinskim sovjetskim političnim komisarjem stalinistom Korneičakom.

Ko se je tako Stalin znebil ene vojske, nekomunistične, je začel organizirati »narodno poljsko osvobodilno gibanje« v okviru sovjetske politike in Rdeče vojske.

Anders je pozneje napisal: »Samo še v teh mesecih je bil mogoč izhod iz Rusije, par mesecev pozneje bi bilo prepozno, in vsa ta poljska nekomunistična vojska bi bila znova raztresena po koncentracijskih taboriščih.«

V tak položaj je udarila bomba o nemškem odkritju Katyna. Poljaki so takoj, ne da bi vprašali Sovjete, zahtevali raziskovanje Mednarodnega Rdečega križa. Sovjeti so zamerili Poljakom, da so to zahtevo postavili, ne da bi vprašali nje - zaveznike in zahtevo odklonili. Odklonil pa jo je tudi Rdeči križ v Ženevi sam, češ - kot piše Churchill (El vuelco del destino, pag. XXXVII), da »ne more podvzeti nobene preiskave o nemški ovadbi, dokler **podobne prošnje ne prejme tudi od sovjetske strani.**« Sovjeti pa so začeli hudo gonjo proti poljski vladi v Londonu, češ, da stopa na hitlerjevo stran in in podpira Goebbelsa. Ko je Eden zvedel za Katyn, je bil ves divji in je grozil s prelomom zavezništva. Tudi Churchill ni bilo prav, kajti prav tedaj »je hotel poljsko vojsko uporabiti za udarec

Evropi pod trehuh t.j. **za invazijo na Balkan in srednji vzhod**« (general Kukiel, Glospolski 30. jul. 1971). Sovjeti pa so očitali Andersu, da je »dezertiral od **Stalingrada**«. Po hudi napetosti je 25. aprila 1943 - na veliko noč, od nedelje na ponedeljek ob 15 - izročil Molotov poljskemu poslaniku Kotu noto, v kateri »očita Poljakom, da so zdrsnili na pot sporazumevanja s Hilerjem, nehali vdrževati razmerje do SZ, sprejeli sovražnikovo stališče proti SZ. Zato prekinjajo vse zveze z begunsko vlado Poljakov.«

Amerikanec Wl. White, ki je tedaj bil v Rusiji (Mi informe sobre los rusos) piše v posebnem poglavju (str. 144 dalje), da je bila najstrožja cenzura o pisanju Katyna in to zgolj v sovjetskem smislu.

Tako je Katyn povzročil razdor med zavezniki: Poljaki v Londonu in Sovjetsko zvezo.

In takoj po Katynu je postavil Stalin oficielno novo prosovjetsko poljsko vlado v Lublinu.

Že v SZ so Andersovi začeli zbirati dokumente o teh častnikih in njih usodi. Josef Capski je tedaj po spomilih ugotovil, da je bilo v onih treh taboriščih še 6. aprila 8700 častnikov ter 7000 podoficirjev. Tam je bilo 12 generalov, (le dva sta se rešila!), 300 polkovnikov, 500 majorjev, 2500 kapetanov in rotmistrov, 600 letalskih častnikov, okrog 800 zdravnikov med njimi več znanstvenikov, univ. prof., ki so bili rezervni oficirji itd. Takoj po vojni (1948/49) so Andersovci izdali vse dokumente v omenjenih dveh knjigah z vsemi imeni žrtev, kar jih je bilo mogoče ugotoviti.

Toda zavezniki so vsaj oficielno še vzdrževali tezo nemškega pokola, zahtevali pa so **dokazovanja in pričevanja** o nasprotnem. Pri tem so se pa pokazale težkoče: udeleženec nemške komisije je po vojni izjavil, da je bil prisiljen pričati za sovjetsko krivdo. Dva višja poljska častnika - eden je bil polkovnik Berling -, ki sta bila pri pogovoru treh sovjetskih veIjakov z Merlukovim tedaj, ko je rekel: » My sdielali s nimi boljšuju ošibku« (Mi smo napravili z njimi (častniki) veliko napako), sta zdaj pričala, da je rekel: »Napravili smo veliko napako, ko smo večino izročili Nemcem.« Izmed treh prič torej sta bila dva pristaša prosovjetske poljske vlade. Tako so Angleži iskali resnico in je niso hoteli in ne mogli najti, čeprav so vedeli zanjo in jo zase priznavali, kar je razvidno iz Churchillovih Spominov.

Toda na pritisk Poljakov v ZDA za ugotovitev katynskega umora, se je začela v ZDA velika kampanja, ki je prisilila kongres ustanoviti leta 1951 posebno komisijo, ki naj to stvar razčisti. Tedaj je ves svet pisal o Katynu in videti je bilo, da bo kongres obsodil Sovjetsko zvezo za zločin, zlasti še, ko se je tedaj nekaj podobnega godilo v Koreji. Toda po Stalinovi smrti je komisija ostala brez rezultata, kajti razmere, so se spremenile in bivši zavezniki so bili mnenja, ki ga je izrekel Churchill, da »o tej zadevi ni treba diskutirati« (Glas kanadskih Srba, 13. 5. 1971).

Katynskega zločina ne omenja obtožnica proti nemškim vojnim zločincem, še manj seveda ga naprtuje sovjetom, ki so sedeli med sodniki. Omenjal Katyn ni, ker ni bilo nobenega tožnika. Eksilna vlada sploh ni bila pripuščena na pričevanja, prosovjetska poljska vlada pa ni obtoževala Sovjetov, kot sovjetski satelit je morala molčati ali pa pričati v njihov prid...

Tudi Hruščev v svoji znani obsodbi Stalinovih zločinov katynskega zločina ne omenja in ga ni obsodil. Verjetno zaradi soudeležbe pri njem, kajti Hruščev je bil med vojno vodilna osebnost v zadevah Ukrajine in Belorusije kjer se je zločin izvršil.

*

Slovenci ob tem odprtju debate o katynskem zločinu v ameriškem kongresu nismo molčali. Takoj smo povezovali katynski zločin s kočevskim pomorom. Tako sem 11. oktobra 1951 napisal za Svobodno Slovenijo uvodnik Katynski umor - svetovna zadeva, kjer smo zahtevali, da Komisija pozove na odgovor »tudi Tita in njegovo komunistično vlado za udeležbo pri slovenskih katynskih jamah...«. Pred mednarodno ameriško organizacijo National Catholic Resettlement Concil je tudi zastopnik Lige katoliških slovenskih Amerikancev, ing. Vladimir Remec uradno zahteval, naj se v resolucijo te močne organizacije sprejme tudi sklep:

»Svetovna vest ne bi smela dopustiti, da taki zločini ostanejo nekaznovani. Zdaj je čas, da ameriški katoličani poskusijo vse, da ameriška vlada

vključi ta pokol domobrancev v preiskovanje znanega zločina pri Katynu« (Ameriška domovina, 24. marca 1952).

Ko je ameriški poslanec poljskega rodu T. Majchrowicz imel na Alliance College v Cambridge Springs predavanje o katynskem zločinu in delu parlamentarne komisije, katere član je, je na vprašanje v debati, ali »mislil kongres raziskavati tudi komunistične zločine v Jugoslaviji,« odgovoril, »da za kaj takega pa odbor ni pooblaščen« (Ameriška domovina, 20. maja 1952).

Tako je tudi ob tej priložnosti zamrl katynski krik po zadoščanju, z njim pa tudi slovenski.

4. Z molkom pokriti zločini

Katynski pomor je zadeva molka in še ni raziskan. Ko se je pred desetletjem napravil film o umoru, je ta imel tri dele: I. del: nemška verzija, II. del: sovjetska verzija, in III. del: delo omenjene Parlamentarne komisije brez vidne obsodbe. Poljaki doma na Poljskem vedo dobro, kdo je zločinec, toda oficijelno so še lani bili kaznovani študentje, ki so razširjali »lažnive vesti o Katynu«.

V tak položaj je sedaj (1970) padla nova zahteva angleške javnosti po razčiščenju Katyna. Postavil jo je v parlamentu poslanec Airey Neave, zlasti še, ker se je pojavil Abramah Vidroj, žid s pričevanjem, da mu je »sovjetski major Josua Sorokin izjavil, da so Sovjeti pomorili več tisoč poljskih častnikov v gozdovih pri Katynu« (AD, 12. oktobra 1971).

Toda: zopet so se potresle gore, in zopet se je rodila - miš.

Anglija je odklonila postaviti Katynski zločin pred svet, toda ustanovil se je angleško-poljski odbor za postavitev spomenika katynskim žrtvam v Londonu, ali drugod na pomembnem mestu v Britaniji. V ta odbor so šli pomembni člani parlamenta, lordov itd. Zbirka za ta spomenik se vrši pod imenom »Katyn Memorial Fund« in poljski časopis, ki to poroča (Kurier Polski, 18. 11. 1971) dodaja: »Poziv je namenjen vsemu svetu, ne dvomimo pa, da bo slednji Poljak priložil k njemu - svoj groš.«

Ne vemo, kako se je izrekla Konferenca za človečanske pravice na Dunaju, na kateri naj bi sprožil to zadevo poslanec Airey Neave (Glos Polski, 10. 9. 1971).

Vemo pa, da nam ta trenutek za obnovo procesa slovenskega Katyna, ali hrvatskega Pliberka, ali ukrajinske Vinice itd. prav gotovo ni naklonjen. Priče smo rokovanjem papeža Pavla s Titom, priče obiska Nixona Titu in kako ves svet občuduje Titov »humanizem«.

Armenci čakajo že petdeset let, Poljaki trideset, Slovenci in Hrvati petindvajset let... Kdo se ozira v času novega »apasigmenta« na žrtve preteklosti ?

Vstati je moral šele telesni in duhovni orjak kardinal Andrej Slipyj, ki je te dni zavpil v vatikanski zbor kot ranjeni lev v imenu milijonov:

»Zakaj pozabljate na potoke prelite krvi in na hekatombe trupel?«

Sam si odgovarja:

»Zaradi diplomatskih pogajanj potiskajo ukrajinske katoličane, ki so toliko pretrpeli, da so pravi mučenci, ob stran kot neprimerne priče zlobne preteklosti. Postali smo ovira za cerkveno diplomacijo. Kaj moremo storiti?« (Svobodna Slovenija, 28. 10. 1971).

Poljski, ukrajinski, slovenski, hrvatski Katyni so »s prstjo zasuta usta«, in kadar zavpijejo, zakriče v gluho lozo brez odmeva.

In naj zato ne kričimo več, če zdaj, ta hip zločin ni obsojen?!

Še v tretje o Katynu

O Katynu smo pisali že dvakrat v našem Vestniku, v predzadnji dvojni številki lanskega letnika (V-VI, 1971) in prvi (I) letošnji 1972. Ker v tretje gre rado, je resnično prinesla priložnost, da moramo pisati o Katynu ponovno. Vse namreč, kar se godi sedaj v svetu okrog tega sovjetskega masovnega umora iz 1. 1940, mora zanimati tudi nas Slovence, ker v vseh teh vprašanjih gre vzporedno tudi za nas, za naše katynske jame in pokole. Ko bo uspelo Poljakom prinesiti katynski pomor na mednarodni forum in ga obsoditi, se bodo odprla vrata tudi za zahtevo po mednarodni obsodbi našega slovenskega Katyna v kočevskih gozdovih in drugih »superkatynov (kakor je npr. hrvatski ob Pliberku - 150.000!) Zato moramo vestno registrirati vsako novost v nazadovanju ali napredovanju poljskega Katyna.

Angleška objava tajnega poročila o Katynu iz 1. 1943

Letos koncem pomladi so Angleži dali v javnost tajne dokumente iz arhivov druge svetovne vojne, ki so bili dozdaj nedostopni. Med temi dokumenti je tudi zaupno poročilo tedanjega angleškega poslanika Owena

O'Malley-a pri poljski begunski vladi v Londonu, v katerem 24. maja 1943 poroča svojemu zunanjemu ministru Edenu o pravkar odkritem katynskem zločinu (13. 4. 1943). To poročilo je bilo skrajno zaupno ter je poročalo o katynskem masovnem umoru pač tako, kot so bili Poljaki informirani iz domovine. Opiše naravnost makabristični prizor, kako so ubijali častnike – »plašč so mu vrgli čez glavo in ga ustrelili v tilnik, na kar se je zvrnil k tovarišem, ki so ležali v jami kot sardine v škatli«. Važno pri tem poročilu pa je to, da je podal svoje prepričanje, da so zločin zagrešili sovjeti in to tolmačenje sugerira tudi angleški vladi.

Samo to vsebuje ta dokument, ki je važen zato, ker se je vse doslej v angleški politiki molčalo o Katynu.

Komentiranje tega poročila

Ta objava je vzbudila angleškega publicista lorda Nicholasa Bethella, ki je znan po svojih razpravah o poljsko-sovjetskih razmerah, da je napisal za najbolj razširjeni list Sunday Times članek pod naslovom: *Velika laž* in podnaslovom: *Katyn: molk kot dolžnost. - Kako je angleška vlada pomagala zakrivati zločin*. Zanimivo je, da je ta članek v nemščini izšel že 9. junija v listu Die Zeit in smo ga mi 13. julija v uvodniku Svobodne Slovenije že povzeli (Resnica o Katynu prihaja na dan), dočim je v tukajšnje buenosaireške *poljske* časopise prišel šele 20. septembra (Glos Polski) ! Najvažnejši uspeh gornjega poslanikovega poročila je ta Bethellov članek, ki je povzet po njem in drugih omembah v Dokumentih in po že objavljeni literaturi ter ponazarja to, kar je dal poljski prevod v naslov: *Katyn in Anglija*.

Iz tega članka se vidi, kako je angleška vlada reagirala na odkritje katynskega zločina. Bila je konsternirana in se je zbala, da se bo razbilo zavezništvo med AA in Sovjetijo. Čutila je, da je Goebbels s propagandno publiciteto o sovjetskem umoru v Katynu hotel prav to, česar so se AA bali. Zato se je angleška vlada od vsega početka postavila na — *sovjetsko stran*. 19. aprila je Eden izjavil, da je storil vse, »da bi Poljake prepričal, da je to samo nacistični propagandni trik, da združi zaveznike«. Tudi je izjavil v parlamentu, da »nikakor ne želi, da se meče krivda za ta zločin na koga drugega kakor na skupnega sovražnika«, to je: naciste. Prav tako Churchill. Ko je bil poljski ministrski predsednik general Sikorski pri njem v tej zadevi, mu je cinično odgovoril: »če pravite, da so mrtvi, jih pri najboljši volji ne morete več oživeti.« In potem je izjavil, da »nobena vlada, ki hoče uživati britansko gostoljubnost, ne sme priobčevati člankov, ki bi nasprotovali temeljnemu načelu zavezniške politike«. To je bil pritisk na poljsko vlado. Poslanikovo poročilo je Eden skril pred poslanci, šele po daljšem času so ga dobili v roke samo člani vlade in kralj.

Nista pa Eden in Churchill samo molčala k sovjetskemu zločinu, temveč sta se postavila

odločno na sovjetsko stališče nacističnega zločina in sta dovolila celo - *protipoljske manifestacije*. Tako so celo nekomunisti zahtevali od Churchilla, da ga podpro - naj »ne trpi nacistično-poljske propagande in naj prepove Poljakom igrati Goebbelsovo igro«. Filo komunisti so pa celo zahtevali, naj izžene poljsko begunsko vlado, oz. naj ne daje papirja za njeno časopisje. . .

Razumljiva bi bila ta angleška politika, da je bila iskreno prepričana o nacistični potvorbi. Toda Bethell prinaša izjavo raznih vodilnih angleških osebnosti, ki so bile osebno prepričane, da imajo Poljaki prav, pa so morali proti prepričanju igrati sovjetsko vlogo. Take izjave o »nemirni vesti« so dali Allen, Cadogan... Poslanik O'Malley piše, da so »*moralni prisiljeno dober glas Anglije uporabljati za to, da krijejo zločin*, tako kakor so sovjetski morilci zasadili na grobove drevesa, da jih zakrijejo. . .*Na, nas pade prekletstvo sv. Pavla o tistih, ki vidijo zlo, pa k njemu molče.* . .« Cadogan je že leta 1943 priznal, da mu je »hudo, če pomisli, da bodo kaznovali vojne zločince-naciste, molčali pa o katynskem zločinu zaveznika..«. Vsi višji uradniki angleške vlade in vlada sama je bila prepričana, da so častnike pobili sovjeti, delali so pa proti temu prepričanju, da ohranijo - zavezništvo. Vest in čast sta se umaknili - politični koristi. O Malley odločno trdi: »Leta 1943 sem bil prepričan, da so sovjeti pobili vojake. *Pa tudi Churchill ni o tem dvomil in tudi ne njegova vlada.*« Lord Bethell zaključuje svoj komentar: »Britanska vlada se je spustila v kompromis z resnico in je dala avtoriteto v službo - laži. Drugače bi sovjetska verzija o zločinu ne našla toliko privržencev. . . *Anglija nosi še vedno moralno odgovornost za Katyn, ne veliko sicer, toda resnično.*«

Glavna zasluga objave poslanikovega dokumenta iz leta 1943 je ta, da se je ob njej odkrila cinična vloga angleške vlade: za *angleške* interese se žrtvuje tudi dobro ime, čast, morala... in - mali narodi.

Še nekaj komentarja

Rečeno mi je bilo, da je dokument *prvo priznanje* zaveznikov sovjetskega zločina.

Tega ne moremo trditi, kajti to poslanikovo poročilo ni nobeno uradno priznavanje angleške vlade, temveč samo poročilo poslanika svojemu šefu, ki pa ne krije svojega prepričanja. To je bilo njegovo osebno prepričanje, ki ga je dobil po preštudiranju virov - da bi sam raziskaval na terenu katynski problem, je nesmisel, saj je bil v Londonu -, temveč je imel dostop do virov, od koder je dobivala poljska vlada svoja obvestila, in jim je verjel. Tedaj - v maju 1943 - je namreč že nekaj tednov raziskoval katynske grobove Poljski Rdeči križ, imenoma dr. Wodzinski, ki jih je začel raziskovati 29. aprila 1943. Poročilo poslanikovo je torej potrditev stališča poljske vlade, pri kateri je bil akreditiran. Nič drugega.

Prvo priznanje zaveznikov, da je katynski umor *sovjetsko* delo, pa lahko smatramo dejstvo, da katynski zločin na Nurnberškem sodišču za vojne zločine *ni bil pripisan nacistom*, temveč se je molče šlo preko njega. Zakaj neki, ko bi vendar ta »največji zločin XX. veka«, kakor so ga tedaj imenovali, moral biti kaznovan ob tej priložnosti sojenja vojnim zločincem. Churchill sam piše v svojih spominih (Obrat usode, poglavje XXXVII) : »Sovjetska vlada ni izkoristila priložnosti, da bi se osvobodila strahotne obtožbe dovolj verjetno in bi zvrnila na definitiven način krivdo na nemško vlado, katere glavni predstavniki so se nahajali na obtožni klopi, braneč svoja življenja.« Tu Churchill indirektno priznava sovjetsko krivdo. *Neomemba zločina pomeni v tem primeru priznanje nenacistične krivde*. Čigave torej?

Drugo resnično priznanje sovjetskega zločina od strani enega od zaveznikov je prišlo 1. 1952 iz USA. Združene države so tedaj ustanovile v parlamentu poslansko komisijo za raziskovanje katynskega zločina. Predsednik te kongresne komisije je bil demokrat E. J. Maddern, odborniki pa še trije demokrati in trije republikanci. Ta komisija je dne 2. junija 1952 izdala svoje sklepe, ki jih priobčujemo dobesedno za njen - 20-letni jubilej, ki je vreden spomina; kajti »enoglasno je ugotovila, da pade odgovornost za zločin na Sovjetsko zvezo«.

Sklepi: 1. Kongres naj se obrne na Prezidenta, da pošlje poročilo te komisije na ONU (Zvezo narodov). -- 2. Kongres naj prosi Prezidenta, naj delegacija USA pri ONU zahteva sklicanje generalne skupščine, ki naj preštudira katynski zločin. - 3. Delegacija ONU naj doseže, da se pošlje zadeva na na mednarodno sodišče v Haag, in - 4. *Potrebno je, da se ustvari mednarodno komisija, ki naj študira tudi druge masovne zločine in zločine proti človečnosti.*«

Ti sklepi so dovolj odločna obsodba Katyna, toda - ostali so samo na papirju. Tedaj je umrl Stalin, krivec vsega, in Hruščov je vodil politiko »koeksistence«. Politika se je spremenila in - pred koristmi svetovne politike so se umaknile koristi malih narodov. V tem času je celo angleška kraljica - ne samo Churchill - stiskala roko krivcu jugoslovanskih katynskih jam. . .

Katynski zločin ni prišel še pred sodišče in še ni bil obsojen. In tudi ne vsi manjši in večji za njim.

Katynska zadeva danes?

Predhodni članki v našem Vestniku so nastali prav zaradi tega, ker je angleški poslanec - konservativec - Airey Neave začel lani v angleškem parlamentu s poskusom ustanoviti posebno komisijo in preko nje spraviti katynski zločin na mednarodno polje. Pobudo zato sta mu dali dve knjigi o Katynu, o katerih sem govoril v prejšnjih člankih. Airey Neave ni uspel. Oktobra 1971 je namreč angleška vlada odklonila podpreti mednarodno raziskavanje katynskega zločina. Angleška vlada ni šla tako daleč, kakor leta 1954 ameriška.

Pač pa se je na iniciativo istega poslanca sestavil iz angleških politikov, lordov in odličnih javnih oseb skupno s predstavniki eksilne poljske vlade posebni odbor za postavitve spomenika katynskim žrtvam v Londonu. Videti je, da se bo spomenik postavil prihodnje leto, zdaj že zbirajo mesto, kjer naj bi stal - v končni odločitvi sta dva prostora: v Kensingtonu v trikotju med Cromwell Road in Victoria in Albert muzeja, ali pa na pokopališču pri cerkvi sv. Luka v Chelsea.

Po vsem svetu zbirajo prispevke za ta spomenik angleško-poljske počastitve pobitim. Toda - *angleška vlada ne pusti napisati na spomeniku: kdo je zakrivil ta zločin*. Tudi naj bi bil postavljen samo za tistih 4243 pobitih iz treh taborov, za katere je ugotovljeno, da so bili pobiti v Katynu.

Amerikanski »Times« se vprašuje, zakaj se vlada boji napisati na spomenik ime zločinca, ko je vendarle dokazan iz verodostojnih virov. Tudi ne ve, zakaj naj bi bil spomenik veljal samo tem štirim tisočem, ko je vendar bilo pobitih istočasno še drugih osem tisoč in sploh: zakaj naj bi spomenik ne bil postavljen v spomin vsem Poljakom, ki so padli v tuji zemlji. Ali se boji protestov Sovjetske zveze? Saj bi vendarle tak protest še najprej spravil zadevo pred mednarodno sodišče.

»Dziennik polski« iz Londona, ki piše o teh odmevih (19. avg. 1972) pristavlja zahtevo, »naj se kosti vseh teh žrtev prepeljajo v poljsko zemljo«, za katero so se borili in padli.«

Vsekakor je objava poslanikovega poročila O'Malley-a povzročila v svetu veliko razgibanost in sklad za spomenik je v teh mesecih močno narastel prav zaradi tega. Mnogi Angleži darujejo že zato, da si potolažijo - slabo vest in operejo čast. V samem parlamentu je takoj prve dni pristopilo k Neavejevi spomenici 20 novih poslancev, tako da jih ima v parlamentu že okrog 300, ki zahtevajo obravnavo Katyna.

Drugo poročilo poslanika O'Malley-a

»Dziennik polski« je 26. avgusta začel priobčevati drugo pismo poslanikovo, ki ga je na zahtevo Edena in Churchilla pisal v začetku 1. 1944 potem ko je sovjetska vojska zasedla Katyn in so sovjeti začeli s svojim raziskovanjem zločina. Tu poslanik poroča o delu sovjetske komisije ter jo primerja z nemško glede verodostojnosti. Za Nemce pravi, da so povabili mednarodne zdravnike, med katerimi je bil tudi Francoz »nikakor ne nacist«, ter so pritegnili tudi Poljski Rdeči križ, dočim so sovjeti povabili samo pet svojih učenjakov - niti satelitskih zdravnikov ne, ter že to kaže na »njihovo slabo vest«. Vnovič poudarja svojo vero v sovjetski zločin.

Tudi to poročilo spremlja komentar, ki ga je napisal Ian Colvin pod naslovom: »*Ruska krivda za katynski zločin je potrjena, na novo*«. V tem komentarju je važna takoj prva ugotovitev: Churchill je pisal Edenu, naj zahteva od O'Malley-a kot poslanika pri poljski vladi, to poročilo, toda s pripombo »*nobeden naju ne sme o tem črhiniti niti besedice!*«.

Zopet—molk.

Londonski poljski list „Dziennik Polski« ki je začel 26. avgusta letos priobčevati to poročilo s pripombo, da ga bo nadaljeval prihodnjič, ga v naslednji številki 2. septembra *ne nadaljuje*. Zato ne morem poročati kaj več.

Kot sem zapisal: Slovenci moramo zasledovati poljsko zadevo s Katynom, kajti z njim je zvezana usoda tudi naših katynskih jam. Kakor vidimo: Katyn ne more in ne more pred mednarodno sodišče, kajti - ni stranke, ki bi ga prijavila. Sovjetska zveza bo kot zločinec uporabljala vsa mednarodna sredstva, da zavre vsak poizkus; poljska vlada v Varšavi pa tudi ne. In ta poljska vlada v Varšavi ima legalno pravico - kot članica Zveze narodov - prinesiti zadevo pred mednarodni forum. Ali pa kakšna druga članica. ZDA je pred leti poizkusila, pa odstopila tik pred izvršitvijo. Britanija je nov poskus odklonila pod pretvezo, da »Britanija ni kompetentna v tej zadevi, a pripisovati komur koli krivdo, ko je preteklo že toliko let, bi odprlo stare rane. Sovjetska zveza bi vzela to za sovražno dejanje. Poleg tega pa poljska vlada (v Varšavi), katere želje v tej zadevi je treba upoštevati, pravi, da je zanjo ta zadeva končana.«

Tako je za sedaj katynska zadeva končana tudi za britansko zbornico. Ostane samo še spomenik in svetovna - vest. Nekoč se bo tudi ta zbudila.

Viri: Evelina Zoltowska: Vigésimo aniversario del crimen de Katyn (Estudios sobre el comunismo 1960, No. 27).—Themen der Zeio, Zurich <. 9. jun. 1972.—Glos Polski, Bs. As., 22. sept. 1972. — Dziennik Polski, London, 26. avgusta 1972.